

1.01
Prejeto 3. 3. 2006

UDK 354.86:662.6(497.4 Ljubljana)"1941/1945"

Mojca Šorn*

Preskrba Ljubljane s plinom, elektriko, petrolejem, vodo in bencinom v času druge svetovne vojne

IZVLEČEK

V času druge svetovne vojne je prebivalce Ljubljane poleg motene preskrbe s hrano, obleko in obutvijo, pestilo tudi pomanjkanje ostalih najnujnejših življenjskih potrebščin. Ljubljčanji so varčevali tako s kurjavo kakor tudi z razsvetljavo in celo vodo. K temu jih je silila vrsta ukrepov, ki so jih nanizali organi oblasti, predvsem pa kazni, ki so jih obljubljali kršiteljem. Pomanjkanje osnovnih potrebščin in varčevanje z njimi je močno otežilo življenje posameznikov, spremenilo pa je tudi zunanji izgled mesta.

Ključne besede: 2. svetovna vojna, Ljubljana, gospodarstvo, preskrba, razsvetljava, kurjava, voda, bencin

ABSTRACT

THE SUPPLYING OF LJUBLJANA WITH GAS, ELECTRICITY, KEROSENE, WATER AND PETROL DURING THE SECOND WORLD WAR

During the Second World War, the residents of Ljubljana suffered irregular food supplies as well as a shortage of other basic commodities. A series of measures introduced by local authorities, with penalties for non-compliance, compelled them to economise on heating, lighting and even water consumption. Shortages and rationing of basic commodities made people's lives very difficult, and changed the external appearance of the city. On the basis of archive sources and newspapers, the author examines the supplying of Ljubljana with gas, electricity, kerosene, water and petrol during the Second World War.

Key words: Second World War, Ljubljana, economy, supply, lighting, heating, water, petrol

* Dipl. zgodovinarica, strokovna sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: mojca.sorn@inz.si

V času druge svetovne vojne je Ljubljančane poleg motene oskrbe z živili, oblačili ter obutvijo, prizadela tudi omejena dobava ostalih najnujnejših življenjskih potrebščin - kurjave,¹ razsvetljave in vode. Redki lastniki oziroma uporabniki motornih vozil so bili soočeni tudi s pomanjkanjem bencina.

V času druge svetovne vojne za kuhanje in ogrevanje svojih domov niso vsi Ljubljančani uporabljali premoga in drv, saj je bilo že 1030 gospodinjstev priključeni na plinsko napeljavo, dolžina omrežja pa je znašala 52 km.² Mestna plinarina, ki je skrbela za Ljubljanske porabnike, je imela prostore blizu železniške postaje ob Resljevi cesti. "Vsak, kdor se pripelje z vlakom v mesto vidi, na velikem "plinovniku" napis: "Kuhajte s plinom"! Ta napis skoraj vsakega opominja na plinarino in na nje glavni produkt, t.j. "svetilni plin", ki je vsestransko uporabljev v gospodinjstvu, industriji in obrti".³

Ljubljanska plinarina je nemoteno obratovala do maja 1944. Takrat je začela izboljšavami in popraviljem peči za proizvodnjo plina, zato je plin pod normalnim pritiskom plinarina oddajala le od 6.30 do 7.30 zjutraj, od 9.30 do 12.30 dopoldne in od 18.30 do 20.30 zvečer.⁴ V preostalem času uporaba plina ni bila mogoča, saj je bil njegov pritisk minimalen. Prepovedana je bila uporaba boilerjev in plinskih peči za ogrevanje. Osebe, ki so imele poleg plinskega štedilnika še štedilnik na drva in premog, so odgovorni pozivali, naj uporabljajo raje slednjega. To je pri porabnikih plina izzvalo burno reakcijo: "Zaradi raznih popravil v naši plinarini je ta omejila dobavo plina za gospodinjstva. To je čisto razumljivo in nikomur niti na misel ne pride, da bi temu ugovarjal. Odločno pa moramo odjemalci mestne plinarne ugovarjati, ko nam ta svetuje, naj s plinom varčujemo in kuhamo rajši na navadnih štedilnikih. Vsa Ljubljana ve, da imetniki plinskih štedilnikov prejemo dosti manj drv in premoga kakor ostali meščani, ki nimajo plinskih napeljav v stanovanju. [...]. Če mestna plinarina želi, da njeni odjemalci varčujejo s plinom, naj pri pristojnih gospodarskih ustanovah najprej poskrbi, da bodo njeni odjemalci v času, ko bo trajala omejena dobava plina, dobili posebne dodatne količine kuriva za navadne štedilnike. Dokler se to ne bo zgodilo, so neumestni nasveti o kurjenju z drvimi ter štednji s plinom."⁵

Prošnje plinarne po manjši porabi plina v gospodinjstvih očitno niso bile uslišane, zato je odredila omejitev porabe plina. Lastniki plinskega štedilnika so smeli doseči le 60% porabo plina iz leta 1943.

Z redukcijami je plinarina začela šele februarja 1945, ko je začela veljati omejitev večerne dobave plina. Uporabnike je omejitev očitno zelo motila, saj so plinarno naprošali, da bi v večernih urah plin oddajala vsaj pol ure. Večina izmed njih je menila, da bi ta čas ravno zadostoval za gretje opoldne skuhane večerje.⁶ Do maja ti predlogi niso bili uslišani.

¹ O preskrbi Ljubljane s premogom in drvimi glej v Mojca Šorn: Preskrba Ljubljane s kurivom v času druge svetovne vojne. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2005, št. 2, str. 75-84.

² Leta 1939 so ljubljanska gospodinjstva porabila 986.000 m³ plina, industrijski obrati pa 398.000 m³. V: Statistični letopis LRS, 1953, str. 170, tabela št. 206.

³ Slovenčev koledar 1944. Ljubljana 1943, str. 200, Reklama Ljubljanske mestne plinarne.

⁴ Slovenec, 6. 5. 1944, št. 104, str. 3, Omejitev porabe plina za poldrugi mesec.

⁵ Slovenski dom, 27. 5. 1944, št. 21, str. 3, Pisma nam in vam (Pisma bralcev).

⁶ Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje ZAL), fond LJU 118, Mestna elektrarna Ljubljana (dalje LJU 118), 4-14/2, VI, Zapisniki 8. seje upravnega odbora Združenih podjetij, 29. 3. 1945.

V letu, ko se je začela druga svetovna vojna, je bila Dravska banovina najbolj elektrificiran del države.⁷ Električni tok so ji posredovale Kranjske deželne elektrarne, Elektrarna Fala in še nekatere druge. Večine teh, sploh najpomembnejših, pa aprila 1941 ni bilo na ozemlju, ki ga je zasedel italijanski okupator.⁸ Postalo je jasno, da sta Ljubljanska pokrajina in Ljubljana brez lastne elektrike. Pokrajina je morala okoli 92% elektrike uvažati iz NDH in območij, zasedenih od Nemcev.⁹

Ljubljanska mestna elektrarna, katere direktor je bil ing. Stanislav Sonc, je dobivala električni tok iz Tacna, Velenja in preko transformacijske postaje v Črnučah.¹⁰ Obratovala pa je tudi ljubljanska kalorična centrala v Slomškovi ulici.¹¹

Ljubljana je bila glede preskrbe z elektriko odvisna od nemške uprave še v letu 1943. Združena mestna podjetja za elektriko, plin, vodo in tramvaj¹² so začela razmišljati o gradnji daljnovoda iz Vevč v Ljubljano, pri čemer bi uporabili električno centralo Vevških papirnic.¹³ Marca 1943 je Visoki komisar Ljubljanske pokrajine odobril zaustavitev obrata papirnice Vevče in ves tok tamkajšnje centrale zaukazal preusmeriti v Ljubljano za njene najnujnejše potrebe.¹⁴ Papirnica je mestni elektrarni dajala približno 300 KWh električne energije.¹⁵ V sklopu Združenih papirnic sta bili še izpostavi v Goričanah in Medvodah s svojima električnima centralama. Tudi z njima je bil konec novembra 1944 sklenjen dogovor o dobavi električnega toka, tako je Ljubljana dnevno prejela 1000 KWh električne energije. Pomoč pa je prihajala tudi iz elektrarne Česenj v Tacnu.¹⁶

Kljub trudu je bilo pomanjkanje električnega toka še naprej pereče, zato je januarja 1944 prezident pokrajinske uprave Leon Rupnik z odredbo omejil njegovo porabo. V podjetjih, izjema so bila tista, ki so proizvajala predmete, pomembne za vojno proizvodnjo, in v zasebnih gospodinjstvih niso smeli porabiti električnega toka več kot 90% porabe leta 1943, če je poraba znašala več kot 10 KWh. Odredba je prepovedala obratovanje motorjev na električni pogon, omejila je uporabo takrat najmodernejših električnih likalnikov in porabo električnega toka v frizerskih salonih. V primeru kršitve je bila določena ukinitvev toka, denarne in celo zaporne kazni.¹⁷ Tudi javna občila so pozivala Ljubljančane k varčevanju z elek-

⁷ Podatki iz decembra 1945 kažejo, da je bilo v Ljubljani na električno napeljavo priključenih 6855 zgradb. V: Statistični letopis LRS 1955, str. 358.

⁸ Arhiv Republike Slovenije, fond Banski svet Dravske banovine 1930-1941 (dalje AS 77), f. 13, 1. seja X. rednega zasedanja banskega sveta dravske banovine v Ljubljani, 13. 2. 1939, str. 21.

⁹ Tone Ferenc: Fašisti brez krinke: dokumenti 1941-1942. Maribor 1987, str. 36.

¹⁰ ZAL, LJU 118, 4-14/2, IV, Zapisnik 3. seje upravnega odbora mestne elektrarne, 19. 5. 1941.

¹¹ ZAL, LJU 118, 4-14/2, IV, Zapisnik 4. seje upravnega odbora mestne elektrarne, 14. 7. 1941.

¹² V letu 1943 je prišlo do ustanovitve Združenih (mestnih) podjetij za elektriko, plin, vodovod in tramvaj. Prva seja je potekala 8. 1. 1943. To podjetje je bilo ločeno od uprave mestne občine, vodilo je svoje knjigovodstvo in imelo poseben proračun. Podjetje naj bi po sklepih mestne občine skrbelo za dobavo električne energije in plina, gradilo in vzdrževalo vodovodne naprave in nadzorovalo obratovanje tramvajskih prog. ZAL, LJU 118, 42-45/12, 43/1542.

¹³ ZAL, LJU 118, 4-14/2, V, Zapisniki iz združenih mestnih podjetij: 1. seja upravnega odbora Združenih mestnih podjetij, 10. 2. 1943.

¹⁴ ZAL, LJU 118, 4-14/2, V, Zapisniki iz Združenih mestnih podjetij: 10. seja upravnega odbora Združenih podjetij, 5. 7. 1943.

¹⁵ ZAL, LJU 118, 4-14/2, VI, Zapisniki iz Združenih mestnih podjetij: 18. seja upravnega odbora Združenih podjetij, 10. 7. 1944.

¹⁶ ZAL, LJU 118, 4-14/2, VI, Zapisniki iz Združenih mestnih podjetij: 30. seja upravnega odbora Združenih podjetij, 24. 10. 1944.

¹⁷ Službeni list šefa pokrajinske uprave v Ljubljani (dalje SLL), št. 6, 19. 1. 1944, str. 19 in 20. Naredba o omejitvi potrošnje električne energije.

triko pri razsvetljavi prostorov, pri gospodinjskih opravilih in pri poslušanju radijskih aparatov.¹⁸

Ta ukrep je bil kljub predvidenim kaznim očitno nezadosten, saj je poleti 1944 Rupnik predpisal nove omejitve. Zahteval je dnevno nekajurno izklapljanje električnih motorjev v industrijskih in obrtnih podjetjih. Ob kritičnih dnevih pa je elektrarna smela ustaviti celo tramvajski promet med 8 in 12 uro.¹⁹

Ljubljana z okolico je kljub omejitvam še vedno porabila preveč električnega toka, zato ga je jeseni leta 1944 začela mestna elektrarna izklapljati. Kasneje, v začetku leta 1945, pa je uvedla razpored redukcij za posamezne predele mesta.²⁰ Porabniki so se zato pritoževali: "Najhujša je štednja z elektriko, po več večerov smo bili sedaj že brez luči, sedaj bo pa menda tako urejeno, da bo tri dni v tednu luč [...] naj bo kakor že, samo da se ve računati točno, kdaj imaš svetlo ali ne."²¹ Ljubljančanov ni motila in jezila le tema sama, temveč tudi nezgode, ki so se dogajale zaradi nje. Na cestah in ulicah je prihajalo do neljubih trkov in padcev. Nekaj poškodovancev je potrebovalo celo bolniško pomoč. Marsikoga pa je enostavno žalostilo to, da "prijazne ulice postanejo naenkrat puste in temne, da je vsa Ljubljana zopet ena sama dolga vas."²²

Številni posamezniki so javno predlagali, da bi bilo bolje, če bi elektrarna varčevala s tokom najprej čez dan. Nič pretresljivega se jim ni zdelo, če bi bila brez toka cela Ljubljana, v zameno pa so si želeli elektriko med 18. in 22. uro in zjutraj med 5. in 8. uro. Elektrarna te želje ni mogla izpolniti, saj ob teh konicah ne bi bila sposobna proizvesti tako velike količine električnega toka kot bi jo porabniki želeli. Vodna centrala v Vevčah v večernih urah pač ni mogla dati nič več toka kot čez dan. Šef pokrajinske uprave Leon Rupnik je 10. januarja 1945 starim omejitvam dodal nove. Točno je določil mejo porabe električnega toka v privatnih stanovanjih. Določena je bila mesečna poraba po stanovanjih glede na število stanovalcev v njem. V stanovanjih, kjer sta bivali največ dve osebi, se je smelo mesečno porabiti 60 KWh (na dan 2 KWh), v stanovanjih, kjer so bivale tri ali štiri osebe 90 Kwh (na dan 3 KWh), v stanovanjih, v katerih so bivale več kot štiri osebe, 120 Kwh (na dan 4 KWh).²³ Uporabljati je bilo dovoljeno le žarnice z največ 40 W.

Občila so redno pozivala Ljubljančane, naj ugašajo luči, pa čeprav prostor zapustijo le za "kratek moment", saj več takih trenutkov konec meseca lahko obračunajo v urah. S svetilk naj bi odstranili barvna stekla, ki so v "času vojne nepotrebno razkošje", s svetilk in žarnic naj bi redno brisali prah. Dela, ki zahtevajo močno luč, naj bi opravili čez dan, zvečer pa kramljali v temi ali pa ob šibki luči. Prepovedana je bila tudi uporaba ostalih električnih aparatov z izjemo kuhalnikov in likalnikov. Prepovedano je bilo električno ogrevanje prostorov. Ukinjena je bila celo prodaja električnih peči.²⁴ Kljub temu so občila gospodinjam polagala na srce, da bi pri kuhanju uporabljale lonce s povsem ravnim dnom, njihov premer pa naj ne bi bil manjši od premera električne plošče. V loncih, ki niso "v prazno" spuščali

18 Slovenec, 14. 3. 1944, št. 60, str. 3, Varčuj z elektriko v gospodinjstvu.

19 Jutro, 9. 8. 1944, št. 181, str. 3, Omejitev uporabe električnega toka.

20 Slovenec, 12. 1. 1945, št. 8, str. 3, Oddaja električnega toka v Ljubljani.

21 Pismo, naslovljeno na gospo Martino Pogačar, hrani avtorica.

22 Trgovski list, 28. 3. 1941, št. 36, str. 6, Slabo razsvetljena Ljubljana.

23 Jutro, 13. 1. 1945, št. 9, str. 2, Izvršilne določbe o omejitvi potrošnje električnega toka.

24 Prav tam.

nič odvečne toplote, naj bi hrano kuhale le v dveh prstih vode. Nasvete so ženske prejemale tudi v zvezi z likanjem z električnimi likalniki. Najbolj ekonomičen se je zdel nasvet, da likanje perila v glavnem sploh ni potrebno češ, saj ni nič hudega, če brisače in posteljne garniture ostanejo malo zmečkane.

Zaradi varčevanja z elektriko je bil določen nov urnik obratovanja trgovin.²⁵ Gostinski lokali, z izjemo okrepčevalnic, so morali biti med 16. in 19. uro zaprti. Okrnjen je bil tudi obratovalni čas frizerskih salonov in brivnic. V šolskih objektih je smela biti razsvetljava prižgana do 17. ure. Javna cestna razsvetljava je bila dovoljena le na prometnih križiščih in ob javnih zgradbah ter vojaških objektih.²⁶ Tramvaj je vozil od 6. do 9.30. in od 12.30. do 16. ter od 19. do 20. Voziti je smel le s polovično brzino.²⁷ Tramvajski promet je bil 12. januarja 1945 "začasno ustavljen zaradi občutnega pomanjkanja električne energije."²⁸ Tramvaj je ponovno zaropotal šele 2. februarja 1945.

V ljubljanskih gospodinjstvih so kot vir razsvetljave uporabljali tudi petrolej. V Sloveniji je te vnetljive tekočine občutno primanjkovalo že leta 1939.²⁹ Uprava državnih monopolov v Beogradu, ki je bdela nad vsemi t. i. državnimi monopoli, zato tudi nad petrolejem in bencinom, je javila, da je pomanjkanje posledica oviranega uvoza. Petrolej so namreč dovažali po vodi, tak transport pa je bil pozimi večkrat moten. Še večja ovira je bil način plačevanja. Petrolej je bilo treba plačevati z devizami, ki jih je Jugoslaviji primanjkovalo.³⁰ Po začetku vojne se je izkazalo, da domačim uvoznikom pri nakupu ne bi pomagalo niti več deviz, saj petroleja enostavno tudi v tujini ni bilo na zalogi.³¹ Kljub temu je Uprava državnih monopolov računala, da bo ta problem kmalu vsaj delno rešen, ker je čakala na uvoz večjih, že obljubljenih, količin petroleja.³² V začetku leta 1940 je pošiljka petroleja res prispela, vendar se načelnik Oddelka za trgovino, obrt in industrijo ni znebil črnih misli, saj prispele količine niso zadoščale niti za kritje osnovnih potreb prebivalcev takratne Dravske banovine.³³

Oblasti so ugotavljale, da je pomanjkanje petroleja sprožilo neenakomerno porazdelitev med uporabnike: "Po sedanjem stanju predpisov bi bilo treba preprečiti zgolj neenakomerno porazdelitev petroleja od trgovcev grosistov v srezkih mestih na detajliste konzumente. Poroča se, da se nekateri trgovci okoriščajo slučajnega prvenstva in deloma neenakomerno oddajajo blago detajlistom, deloma pa celo silijo na nakup drugega blaga, da ustrezajo kupcu tudi s petrolejem. Ker te razmere povzročajo poleg neugodnosti, da petroleja primanjkuje, še nevšečnosti pri razdelitvi, je poskrbeti z vsemi zakonitimi sredstvi, da se bo petrolej enakomerno oddajal prebivalstvu."³⁴

²⁵ Ljubljana v letu 1945 : ob štiridesetletnici svobode in petdesetletnici Mestnega muzeja Ljubljana. Ljubljana 1985, (dalje Ljubljana v letu 1945), str. 71, 72.

²⁶ SLL, 17. 1. 1945, št. 5, str. 27-29, Izvršilne določbe o omejitvi potrošnje električnega toka.

²⁷ ZAL, fond LJU 489, Mesto Ljubljana, Splošna mestna registratura, Reg. I, f. 2402, III, str. 2.

²⁸ Ljubljana v letu 1945, str. 69.

²⁹ Arhiv Republike Slovenije, fond AS 448 Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani 1850-1948 (dalje AS 448), f. 240, št. 674/40.

³⁰ AS 448, f. 240, št. 24475/40.

³¹ AS 448, f. 240, št. 1337, str. 2.

³² AS 448, f. 240, št. 1236/1940.

³³ AS 448, f. 240, št. 1644/38.

³⁴ Prav tam.

Dne 13. novembra 1940 je ministrstvo za trgovino in industrijo naročilo omejitve uporabe petroleja za razsvetljavo. Priporočilo je, da se petrolej zamenja s sredstvi za razsvetljavo domače proizvodnje. Z dodatnim razpisom z dne 14. decembra 1940 pa je odredilo, da naj občine za razsvetljavo namesto petrolejskih uporabljajo acetilenske luči:³⁵ "Kot sredstvo za razsvetljavo domačega izvora pride v prvi vrsti v poštev acilen, ki se pridobiva v znanih acetilenskih svetiljkah iz karbida. Karbida imamo zadostne količine v tuzemstvu na razpolago, a acetilenske svetiljke izdelujejo industrijska podjetja in obrtniške delavnice v dovoljenih količinah po sorazmerno nizkih cenah. Acetilenska razsvetljava daje boljšo luč, a kar se cene tiče, ni dražja kot petrolejka."³⁶

Nakaznice za petrolej so bile uvedene 1. decembra 1940. Z racionirano prodajo so odgovorni po eni strani želeli zagotovi redno preskrbo prebivalstva s petrolejem, po drugi pa preprečiti nepotrebni konzum in preveliko porabo te dragocene tekočine ter tako doseči čim večji prihranek.³⁷ Nakaznice za petrolej so se delile na: družinske za 1-2 člana (nakaznica A), družinske za 3-6 članov (nakaznica B), družinske za nad 6 članov (nakaznica C). Na družinsko nakaznico A so proti plačilu delili pol litra petroleja, na družinsko nakaznico B en liter in na nakaznico C pol-druhi liter mesečno.

Poleg občinskega potrdila, da posameznik res biva na področju ljubljanske mestne občine, so si morali upravičenci priskrbeti tudi potrdila mestne elektrarne, ki so zagotavljala, da prosilci v stanovanjih ne razpolagajo z električno razsvetljavo. Na podlagi teh dveh izkazov je trgovec smel stranki prodati točno določeno količino petroleja.³⁸ Trgovcem je petrolej posredovalo mesto, ki ga je dobilo od države.

Mestni možje so vseskozi opozarjali: "Tema grozi tistim, ki nimajo v domovih električne razsvetljave. Ker je potrošnja petroleja omejena in je nakup tega goriva možen le s posebnimi nakaznicami, svetuje mestno poglavarstvo vsem prebivalcem, ki razsvetlujejo domove oziroma obrtne lokale s petrolejkami, da si nabavijo acetilenske luči. Ta nasvet narekuje previdnost, ker se lahko zgodi, da bo petroleja še manj na razpolago kot te dni."³⁹

Marsikdo je svarilo vzel resno, še posebej zato, ker je v Ljubljani že od leta 1940 primanjkovalo tudi sveč.⁴⁰

Posebna pozornost je veljala tudi preskrbi z vodo. Leta 1940 je bilo v Ljubljani na Mestni vodovod priključenih 5946 hiš.⁴¹ Mestna vodarna je imela 5 črpalnih vodnjakov v Klečah. Dolžina razvodnih cevi je bila 163 km in 129 m. Na omrežje mestnega vodovoda, ki je bilo v dobrem stanju, je bilo priključenih 16 javnih vodnjakov. V Ljubljani je bilo poleg teh še okrog 1500 privatnih vodnjakov,

³⁵ AS 448, f. 240, št. 10524/4.

³⁶ AS 448, f. 240, št. 24457/40.

³⁷ AS 448, f. 240, št. 312/1-40.

³⁸ AS 448, f. 240, št. 1793/1940.

³⁹ Miran Pavlin: Ljubljana 1941: pričevanje fotoreporterja. Ljubljana 2004, str. 17.

⁴⁰ AS 448, f. 240, št. 79/1940.

⁴¹ Leta 1939 je bilo na vodovodno omrežje priključenih 5514 hiš. Gospodinjstva so porabila 3,013.000 m³ vode, obrati industrije in obrti 401.000 m³, za t. i. javni namen pa je bilo porabljenih 30.000 m³ vode. V: Statistični letopis LRS, 1953, str. 170, tabela št. 205.

vendar je bila voda polovice od teh oporečna.⁴² Da mora voda iz vodovoda ostati neoporečna, so se zavedale tudi oblasti: "Mestna vodarna v Klečah je bila do predkratkim zastražena po vojaški straži, ki jo je dala policijska uprava [...]. Vsled izrednih razmer, kakor tudi vsled dejstva, da poteka državna meja par 100 m za mestno vodarno v Klečah, je mestno poglavarstvo v Ljubljani mišljenja, da bi bilo potrebno še nadalje zastražiti mestno vodarno s stalno oboroženo stražo. Mestni vodovod je izključno navezan na dobavo vode iz mestne vodarne. Zdrava pitna voda pa je gotovo vitalne važnosti za vse mestno prebivalstvo."⁴³

Varčevanje z vodo je bilo potrebno že jeseni 1943. Mestno županstvo je Ljubljančane opozarjalo, naj varčujejo z vodo, naj je ne rabijo brez potrebe in naj ne puščajo odprtih pip: "V njih lastnem interesu jim znova svetujemo, naj sami pregledajo vse pipe, posebno pa straniščne rezervoarje, ki so večji del pokvarjeni tako, da se prav lahko opazi neprestano odtekajoča voda v straniščnih školjkah. [...]. Pri preskrbi s pitno vodo doslej meščani še niso bili prizadeti kot so pri elektriki in plinu, zato pa morajo tudi sami paziti ter se ravnati po teh navodilih, da do tega ne pride."⁴⁴

August 1944 pa je prinesel prve varčevalne ukrepe. Industrijski objekti niso smeli menjavati vode v požarnih bazenih, zasebnih kopalnih bazenov niso smeli polniti z vodo iz mestnega vodovoda, prepovedano je bilo uporabljati kadi v javnih kopalniščih, dovoljeno je bilo samo tuširanje. Prepovedano je bilo škropljenje cest, zalivanje vrtov pa omejeno na minimum.

V Ljubljani in njeni okolici je leta 1944 obstajalo 1738 virov vode, ki je bila v povprečju neoporečna: "Mestni zdravstveni urad ugotavlja v svojem letnem poročilu, da je voda mestnega vodovoda v kemičnem, bakteriološkem in fizikalnem pogledu neoporečna. [...]. Povprečna poraba vode na dan je znašala 22.059 m³. Na dan in osebo se je porabilo povprečno 227 litrov vode. [...]. Po zadnji statistiki je v Ljubljani na razpolago še 1738 drugih bolj ali manj dobrih virov pitne vode. V uporabljivem stanju jih je 1219. Dobrih vodnjakov je v Ljubljani skupno 920 [...]. Studencev je 35, kapnic pa 66."⁴⁵ V istem letu je dolžina vodovodnega omrežja znašala 184 km in 111 m, prišteto je tudi vodovodno omrežje, ki je segalo v občine Ježica, Rudnik in Šentvid. Na vodovodno omrežje je bilo takrat priključenih 89 % vseh ljubljanskih stanovanjskih hiš.⁴⁶

Nekaj mesecev pred koncem vojne je izšla zadnja odredba o omejitvi porabe vode. Od 13. januarja 1945 dalje so bili stanovalci hiš, ki so bile priključene na mestni vodovod, dolžni vsak večer ob 22. uri zapreti glavni vodovodni pretočni ventil in izpustiti iz vseh cevi vodo. Ventile so lahko odprli šele ob 5. uri zjutraj. Ta odredba ni veljala za industrijska podjetja in bolnišnice.⁴⁷

⁴² ZAL, fond LJU 501 Zaščitni urad, šk. 18, ovoj: Mestni vodovod - vojno podjetje - I, XI. št. 15-4332/40.

⁴³ ZAL, LJU 501, šk. 18, ovoj: Mestni vodovod - vojno podjetje, III.

⁴⁴ Slovenec, 15. 10. 1944, št. 237, str. 5, Varčujte z vodo!

⁴⁵ Jutro, 7. 5. 1944, št. 105, str. 3, Ljubljana ima prvovrstno pitno vodo.

⁴⁶ ZAL, fond LJU 489 (dalje LJU 489), Reg. I, f. 2402, II/B, str. 421 in 422, Poročilo oddelka za socialno politiko in narodno zdravje, marec 1944. Glej tudi: Slovenec, 29. 4. 1944, št. 98, str. 3, Vince izpod skalce.

⁴⁷ ZAL, LJU 489, Splošna mestna registratura, Reg. I, f. 2404, II A/16, str. 562.

Že v času pred začetkom druge svetovne vojne je bila zaskrbljujoča tudi preskrba z bencinom kot pogonskim sredstvom. V začetku druge svetovne vojne so bile jugoslovanske potrebe po nafti pokrite z uvozom iz Romunije. Proti koncu leta 1939 pa je v uvozu nastal zastoj. Kriva ni bila le vojna vihra, temveč tudi varčevanje z devizami. V času vojne sta namreč nafta in bencin postala zelo iskana, zato ju je bilo treba plačevati s svobodnimi devizami. Te pa so bile v stiski potrebne za še pomembnejše stvari, npr. za petrolej.

Varčevanje z bencinom je na neki način pomenilo varčevanje z devizami. Tako sta konec novembra 1939 trgovinski minister in minister za finance podpisala uredbo o omejitvi prometa z motornimi vozili. Najbolj ustrezno varčevanje z bencinom tako z gospodarskega kot tudi s socialnega vidika je bila omejitev nedeljskega in prazničnega prometa potniških vozil. Omejitve so bile predpisane za vse zasebne potniške avtomobile od sobote od 14. ure do ponedeljka do 8. ure.⁴⁸ Avtomobiliste so opozarjali tudi, da naj z bencinom varčujejo tudi čez teden: "Ko puščamo avtomobilistom svoboden promet v delavnikih, moramo nanje apelirati, da sami čim bolj omeje potrošnjo bencina. To je v sedanjih časih njihova dolžnost do države in naroda."⁴⁹

Omejitve niso veljale za avtobuse in "taxi-avtomobile", za zdravnike, veterinarje in sanitetno službo na službenih poteh, za gasilce in tuje diplomatske zastopnike. "Avtomobili državnih in samoupravnih oblasti" pa so se smeli uporabljati samo še v službene namene. Prepovedan je bil tovorni promet na cestah, ki so tekle paralelno z železnico, saj so menili, da je treba predvsem izkoristiti možnost prevoza po železnici.

kljub omejitvam je v Ljubljani bencina primanjkovalo. Mnogi so se spraševali, zakaj. Bencinski kartel je bil namreč zavezan, da bo priskrbel dovolj zalog in te bi morale skupno s potrebami za vojsko znašati najmanj 5500 vagonov! Po Ljubljani se je šušljalo, da je bencina dovolj, ni pa dovoljen za prodajo: "Tako se trdi, da je samo v javnih skladiščih več polnih cistern bencina oz. tekočega goriva."⁵⁰ Ljubljanska policija je sprožila preiskavo in ugotovila, da so zaloge bencina in drugih tekočih goriv znašale vsaj 20 cistern. Policija je zato zastopnike kartela strogo opomnila, da ne smejo omejevati prodaje bencina. S tem se je strinjala tudi banska uprava in naročila, da se mora bencin nemoteno prodajati taksistom in vsem osebam, katerih zaslužek je odvisen od motornega prometa.

Decembra 1939 je bila prepovedana tudi uporaba zasebnih potniških avtomobilov in motociklov v medkrajevnem prometu, ki je potekal vzporedno z železniško ali avtobusno progo. Pri tem so bili taksiji spet izvzeti. Hkrati pa je bila prepovedana tudi uporaba zasebnih avtomobilov in motociklov v krajevnem prometu od 21. ure do 7. ure. Uporaba potniških vozil ljubljanskih podjetij se je smela začeti ob 6. uri in je lahko trajala do 21.30. ure. Prepovedana je bila uporaba potniških avtomobilov in motociklov na prvi in drugi dan katoliškega in pravoslavnega božiča, prav tako pa uporaba potniških avtomobilov in avtobusov za prirejanje iz-

⁴⁸ Poudariti je treba, da se je prepoved nanašala le na vozila, ki so imela pogon na tekoča goriva, se pravi nafto in njene derivate. Za vozila s pogonom na domača goriva (plin, oglje) omejitev ni veljala.

⁴⁹ Trgovski list, 27. 11. 1939, št. 133, str. 1, Trgovinski minister o omejitvah motornega prometa.

⁵⁰ Trgovski list, 17. 11. 1939, št. 129, str. 1, V Ljubljani ni bencina.

letniških voženj. Taksisti, zdravniško, veterinarsko in sanitetno osebje tej zapovedi niso bili odgovorni.

V začetku leta 1940 je izšla uredba, ki je omejevala prodajo bencina in nafte. Prodaja bencina in nafte je bila mogoča le na osnovi izkaznic, ki jih je izdajala uprava ljubljanske policije. Izdala ječasne izkaznice za dobavo bencina ali nafte na pisno prošnjo interesentov in po izkazani potrebi, upoštevajoč pedvsem interesente, ki so potrebovali tekoča goriva za izvrševanje svoje obrti.

Poraba bencina je od leta 1940 do leta 1941 znatno usahnila. Leta 1940 je bilo porabljenega še 1,14 milijonov kg bencina, leta 1941 pa le še 510.587 kg.⁵¹ Kljub temu je bilo omejitev motornega prometa vse več. Marca 1942 je izšla uredba, ki je prepovedovala promet "avtonajemščkov", promet "avtoizvoščkov" pa je bil dovoljen le v mejah občinskega ozemlja. Slednji so smeli izvajati nujne prevoze jetnikov, ranjencev, fizično in psihično bolnih oseb, a le v primeru, če na razpolago ni bilo drugih ustreznih prevoznih sredstev, npr. reševalnega avtomobila. Bencina se je voznikom smelo dodeliti le toliko, kolikor je bilo neizogibno potrebno za točno določeno in odobreno vožnjo.⁵²

Leta 1945 je sledil še poslednji odlok, ki je prepovedal uporabo vseh " potniških avtomobilov" na bencinski pogon na območju Ljubljane. Ustavili so se celo reševalni avtomobili. Zdravstvene pomoči potrebne Ljubljančane so v bolnišnice prevažali kar na konjskih vpregah.⁵³ V izjemnih primerih je vožnjo smel dovoliti le nemški svetovalec za Ljubljansko pokrajino.⁵⁴

V upanju, da bodo ljudje bencin uporabljali samo v koristne namene, so bile po koncu vojne za vsako vozilo uvedene kontrolne knjižice. Vpisi so pričali, kam je bil posameznik namenjen in zakaj je vožnjo opravil. Šoferjem se je dalo jasno vedeti, da bencin ni osnovna življenjska potrebščina: "Bencin je blago, ki ga moramo uvažati in plačevati z devizami. Za vsak kilogram bencina bi lahko uvozili 2 kg moke ali pa ¼ kg sladkorja ali masti."⁵⁵

⁵¹ Trgovski list, 10. 1. 1942, št. 6, str. 2, Prehrana Ljubljane v luči trošarinske politike.

⁵² SLL, 18. 3. 1942, št. 22, str. 139 in 140, Prometna omejitev za avtonajemščke in avtoizvoščke.

⁵³ ZAL, LJU 489, Reg. I, f. 2402, II/b, str. 421-422, Poročilo oddelka za socialno politiko in narodno zdravje, marec 1944.

⁵⁴ SLL, 31. 3. 1945, št. 26, str. 126, Odredba o utesnitvi uporabe potniških avtomobilov na bencinski pogon.

⁵⁵ Trgovina in preskrba : o delu Ministrstva za trgovino in preskrbo Narodne vlade Slovenije od osvoboditve do danes. Ljubljana 1945, str. 18.

Mojca Šorn

THE SUPPLYING OF LJUBLJANA WITH GAS, ELECTRICITY, KEROSENE, WATER AND
PETROL DURING THE SECOND WORLD WAR

S u m m a r y

During the Second World War, the residents of Ljubljana suffered irregular supplies of food, clothing and footwear, and shortages of energy for heating and lighting, petrol and even water. Even before the war engulfed Yugoslavia, it had an impact on oil imports. At the end of 1939, motor vehicle traffic was restricted and, soon after, the sale of petrol. From one year to another there followed new restrictions on the sale of petrol, and vehicle utilisation. The shortage of kerosene was also keenly felt. At the end of 1940, kerosene vouchers were introduced by the authorities in order to ensure as regular a supply as possible and, at the same time, prevent the stockpiling of this precious, inflammable liquid.

The years 1944 and 1945 brought restrictions on gas and electricity supply to Ljubljana residents. These restrictions, as well as dealing a hard blow on households and businesses, affected the external appearance of the city, as did at least to some extent water rationing.